

ŠALCERNIS

Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcija

Nr. 88 2013 m. Gruodis

Nuo Liškiavos iki Vygrių

Vygrių nacionalinio parko svečiai dabar gali susipažinti su Brolių Černiauskų, Eugenijaus Drobelio ir Mindaugo Lapelės nuotraukomis. Bet mūsų Parko žmonės, nuvažinę į Vygrius pamatė ne tikai dzūkiškus parodos vaizdus. Vygiuose yra tai, ko Merkinės apylinkėse tikrai nepamatysi: skaidrūs didžiuliai ežerai, o kateriu plaukiantys keleiviai gali žvelgti į vandens gyvybę neišėdami iš kajutės. Visa tai – nauji sumanymai, naujos technologijos. Bet pats Vygrių ežeras per prabėgusius amžius pasikeitė nedaug, jo vandenis Juodoji Ančia plukdo į Nemuną, taip sujungdama Suvalkų kraštą su Liškiava ir Merkine.

O štai vaizdas, kurį istorikas Eugenijus Peikštenis atsiuntė mums, galvodamas apie „Šalcinį“. Argi čia tas pats Liškiavos piliakalnis, ant kurio dabar stūkso archeologo Karolio Meko atkurtas vienas gynybinės pilies kuoras? Apie tuos griūvančios Liškiavos pilies akmenis rašė ir Balys Buračas. Mat piemenys tuos riedulius smagiai ritino į Nemuną, o Balys Buračas juos gėdino – buvo tokia publikacija tuometiniame „Lietuvos aide“. Bet pažvelkime į tą seną nuotrauką atidžiau: visai nėra pušynų aplink pilį, matosi net Gailiūnų kaimo laukai. Kraštovaizdis pasikeitė labai greitai. Dar visai neseniai liškiaviškiai kalbėjo, kad Nemuno pakrantėse jie ganė karves, ir jokių krūmynų nebuvo, o kalvų šlaituose augo tiktai pavienės kriaušės, nokinusios gardžius vaisius. Vasarai baigiantis tų kriaušių į Liškiavą atplaukdavo su *čaikomis* Gailiūnų vyrai.

Kuris kraštovaizdis mums svarbesnis, kaip išsaugoti krašto dvasią šiais permąnų laikais, panaudojant naujas technologijas ir galimybes? Tai klausimai, į kuriuos gali atsakyti tik gyvenimas.

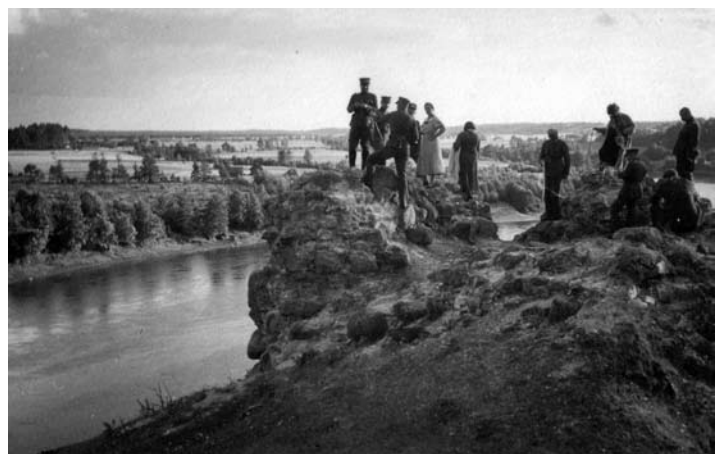
*Prieškariniai Liškiavos pilies griūvėsiai.
Nuotrauka iš istoriko Eugenijaus
PEIKŠTENIO archyvo.*



Restauruotas kamaldulių vienuolynas Vygiuose primena senovę.



Rasos šventės ritualinių, augalinių stebulių fone fotografuojasi Lenkijos lietuvių bendruomenės, Lenkijos valstybės veikėjas Romas Vitkauskas. Brolių ČERNIAUSKŲ nuotraukos, 2013 m.



Ciej kvarabos stavarai

Antanas Zaliauskas yra gimęs ir užaugęs Ašašniukuose, kaime, kuris yra pats piečiausias Lietuvoje. Jame dar gyvena ir jo brolis. O šis kaimas yra įdomus tuo, kad čia, anot mūsų kalbininkų, yra ligi šiol išlikusi senovinė jotvingių tarmė. Norint ją dar galima išgirsti ir Antano šnektoje. O juk praėjo daugybė metų, buvo lankytasi ir mokykloje, spauda, televizija, kasdienis bendravimas, visur bandyta pataisyti tą šnektą. Dabar mes jau jaučiame jos išsaugojimo poreikį, ir mūsų bendradarbis Giedrius Valentukevičius, kuris taip pat yra iš Ašašniukų, kartais stengiasi kalbėti senąja kaimo šnektą. Bet kažin ar įmanoma tai pakartoti? Ar įmanoma jos išmokti? Mes žinome tik pavienes šios tarmės ypatybes, tačiau nežinia ar ir dideliam norui esant pavyktų atrasti šios šnektos prigimtį. Ką ji primena, gal gilių balų garsus, o gal kokių paukštelių lizduose skleidžiamus garsus ar lapų šnaresį? Nežinia, bet kad šnektą yra atėjusi kartu su žmogumi iš gamtos, tuo neabejojame.

Apie pušinių balanų ruošimą ir kitką pasakoja **Antanas ZALIAUSKAS**, gyvenantis Musteikos kaime, gimęs 1930 m. Ašašniukų kaime.

– Ar Skyniman pjovėt pušalį?

– Ne, in Dalynkas, paraisčiu, nestorų... O, kokia, kap čieši, žiūrėjau, čieši, čiešiai škyla, viška, nesukta... Graudzi, nu, ragi kokia, arčiau žievės visai neškyla, nu kokia pazdaro dubelėta (duobėta, grublėta),



Antanas Zaliauskas. Romo NORKŪNO nuotrauka.

kokia raudona, ir per vietom yra kieta ir sunku drožt navet... Reikia kur veždėc kur toliau, kur in Miežienas gal, canai nėra, va kur žmonių miškai, taigi ca stagaruota, ir tai va, tris pagalius atpjoviau ir davok (dabok, žiūrėk) stavarėlių yra, tep atrodo po viršum šakoš, o kiek stavarėlių yra, dar neišnyko stavarėliai, kur storasnė (pušis), tai jy matai jau daug metų jai, jau stavarėliai prapuola zamai. Raudona, o, iškėliau (išskėliau) ir viskas, jos nežnau, jų kur dugnan (į kšelės dugną įpinti), ragi nelinksta, nu jų va tep va an šylos (iš jėgos). Ka(p) anksčiau buvo geros acimenu, tai nigdi nedrožiau, višai nedrožė, iškeli plonai, navet nepalygisi kad būt lygi, teb ir pyniau, o dar reikia kožna viena ...

– Ar Ašašnykuose pradėjot pync?

– Ašašnykuose, nu gal ty pradėjau, kaimynai pynė, Pazniokai ty kaimynai buvo, daugiau niekas nepynė. Aš jau pradėjau šietuves, acimenu ataina maištras, mūs gyrnos buvo, tai ataina, rugių acineša šetuvėn, tai pynta iš šaknių, iš šaudų... Šietuvį iš šiaudų, iš šiaudų matai greitai pync, nu kap pirštas storo iš šaudų paimi, tai tu cik šaknimi narstai ir viskas, greicau, mažau jau raikia šaknių... Nu tai ir gorcių tep pac pinėme, ir gorcių gali su šaudais, mažau tadu šaknių raikia, su šakniom, šaknimi ir šaudais gali pync, šaudų raikia ylgas šaudas (k)ad būtų, nebūt trumpi galaliai... Reikš kur aic kur (in) Miežienas pažiūrėc kadu... Nu tai Miežienos va nok kap Ankslyno rago,

kap mes vadzinam, kap cik varyklos beigijsi ir kelališ aina, paskucinis kalnas varyklų, ir ca va kelalis eina in Miežienas, o paskui kitas va kelias aina ty toliau už Dzidzios balos, ty kitas kelias aina, irgi škaitosi in Miežienas, bet tynai in Bendrovį taš kelias aina, iki ankslynų Jezdelių, nu eina kur tos dravės tavo pagal ankslynus Jezdelių... Oi ty buvo miškaš geras, kur dar ciej Jezdeliai buvo invedį gelžkelėlį tynai toša Jezdelių šalosa, pacion pievon buvo invežta, dar traliavome su arkliu in gelžkelėlį su broliu, kur geriauši miškai buvo invedį, geriaušius miškus

pjovė... Raikia žūrėc, kad būt čieši, nebūt šukta. Ir va pastaiko šardzynga kvaraba, mažai balanų, o kita būna balanynga, va tavo buvo balanynga, gera buvo, nemaža balanų buvo, vieno traino nupini kašalaičių, visa negraudzi buvo, o dar va kap man prišėjo graudzi, gal pusė nenušpynsiu, ir atrodo zemi (drabni, smulkūs) šlajai (sluoksniai, metinės

rievės), dabok koki zami šlajai, kvarabos, va kap iš galo zūrai, gi drabni šlajai, atrodo zrabnesnių jau negali būt jau, toki smulkūs šlajai. O dar va plėmai šakalio kokio, cia smalos kokios, kap inej ir per kur inej toj smala, nei stavarėlio, nieko nėra...

Užrašė **Romas NORKŪNAS**
Romo NORKŪNO nuotraukos

Dainavos girios gamtos naujienos

Šiais metais Dzūkijos nacionalinio parko paukščių sąrašas pasipildė trimis naujomis retomis paukščių rūšimis, kurios anksčiau nebuvo stebėtos. Dabar Parke jau sutinkama 202 paukščių rūšys.

Lietuvos ornitologų draugijos tinklalapyje radome Vidmanto Adomonio informaciją. Jis gegužės mėnesio 21 dieną stebėjo, kaip „8 val.10 min. ryto 27 paukščių (bitininkų) būrys praskrido virš Puvočių kaimo Merkinės link. Buvo girdimi tipiškai bitininkų bendravimo balsai“.

O gegužės 27 dieną mūsų kolega geografas Gintautas Kibirsktis Musteikoje prie bitininkystės tako aptiko netikėtą šiaurės kraštų svečią – laplandinę pelėdą. Pastaroji pasirodė nebaikšti ir netgi papozavo prieš mūsų kolegės fotoaparato objektyvą. Laplandinė pelėda yra didelė, kiek mažesnė už didįjį apuoką. Mūsų reindžeriai balandžio mėnesio pabaigoje per gervių apskaitą irgi stebėjo netoli šios pelėdos radvietės didelę pelėdą, kurią palaikė didžiuoju apuoku, nors galėjo būti ir laplandinė pelėda, nes pagrindinis požymis buvo jos dydis. Sutemų prieblandoje kitų požymių įžiūrėti nepavyko. Paskutinį kartą lizdas rastas 1963 m. Panevėžio rajone. Vėliau (1983 m.) paukštis aptiktas Alytaus rajone, o 2011 metų vasario mėnesį matyta Biržų girioje. Birželio mėnesio 12 dieną Bakanauskų ežere stebėjome juodakaklį kragą, bet vėliau šio paukščio čia jau nesitikome.

Prieš kelerius metus rūšių sąrašą papildžiusi žvirblinė pelėda (mažiausia Lietuvoje gyvenanti pelėda), kasmet yra girdima Parko teritorijoje. Musteikos kaime gyvenantis Romas Norkūnas pasakojo, jog šios retos pelėdos balsą girdi jau kelinti metai iš eilės. Šio paukščio balsu jis mėgaujasi ne tik išėjęs į kiemą, bet ir namuose, kadangi žvirblinė pelėda gyvena uokse, esančiame visai šalia sodybos.

Džiugi žinia, jog Panaros kaimo laukuose stebėti žalvarniai. Nepatvirtintais duomenimis viena pora perėjo. Žalvarnio populiacija Lietuvoje yra labai

sumažėjusi ir per paskutinius keletą metų Parko teritorijoje nebuvo užfiksuotas perintis nė vienas šios rūšies paukštis. O štai Dzūkijos kaimuose gyvenantys žmonės prisimena, kad dar prieš 15 metų žalvarnis buvo ne toks jau retas gyventojas.

Gamtininkus džiugina lūšių gausėjimo tendencija. Prieš penketą metų viena šeima nuolat gyveno prie Baltarusijos pasienio Kabelių ir Musteikos girininkijų teritorijoje, o kita už Parko – Dubičių – Rudnios apylinkėse. Praeitą žiemą lūšių pėdsakus stebėjome Subartonių botaniniame draustinyje, miškelyje prie Vilkautinio, Stėgaliose.

Pagaliau pagausėjo ir jūrinių erelių lizdų. Šiuos įspūdingus paukščius nuolat stebėdavome apie Ulčičius, Gudelius ir Ucieką, bet lizdo ieškojome dešiniojo Nemuno kranto miškuose. Šiomet vietinis gyventojas parodė lizdą kairiajame krante, miško ruože tarp Žeimių ir Gudelių kaimų. Jame tikrai perėjo jūrinis erelis.

Esame dėkingi visiems, kurie pasidalina savo stebėjimais, kviečiame ir toliau apie įdomius radinius pranešti nacionalinio parko ekologams ar lankytojų centrams Marcinkonyse ir Merkinėje.

Evaldas KLIMAVIČIUS,
Vincas SLAVICKAS



Laplandinė pelėda. Dainiaus KUNIGAUSKO nuotrauka.

Marcinkonys: 1863 m. sukilimo atgarsiai minint 150 metų sukaktį

2013 m. spalio 26 d. Marcinkonyse buvo paminėtos 1863 metų sukilimo 150 – osios metinės. Marcinkonių kultūros centre Vilniaus šeimų sąjūdis suvaidino Lietuvos istoriją simbolizuojančią alegorinę pasaką „Gražuolė ir pabaisa“. Paskaitą apie sukilimą skaitė iš Marcinkonių kilęs istorikas Lietuvos istorijos instituto XIX amžiaus istorijos skyriaus vedėjas dr. **Virgilijus Pugačiauskas**. Skelbiame keletą šio pranešimo ištraukų apie 1863 m. ginkluoto sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje tikslus, eigą, pasekmes ir apraiškas Marcinkonių apylinkėse.

„1863 m. ginkluoto sukilimo tikslas buvo išsivaduoti iš Rusijos imperijos ir atkurti 1795 m. panaikintą konfederacinę Lenkijos ir Lietuvos valstybę – Abiejų Tautų Respubliką. Akivaizdu, kad sukilimo idėjos nešėja buvo Lenkijos karalystė. <...> Dzūkijos nacionalinio parko teritorijai (Marcinkonių kraštui) artimiausi kariniai susidūrimai sietini su įvykiais Lydos pavieta. <...> Sukilimo aukų prasmė – besiformuojančios lietuvių tautos stiprinimas, kas itin svarbu. Matome, kad sukilimas paskatino valstiečio, kaip laisvo žmogaus, atsakingo už save, savo šeimą, savo privačią žemę, tikėjimą ir tėvynę, sąmonėjimo procesą, tai skatino tautinį atsparumą rusų valdžiai ir visai tai perdavė naujai kartai. Jie kovojo už savo pilietines teises. 1863 m. sukilimas tapo XIX a. antrosios pusės visuomeninės minties

raidos katalizatoriumi. Sukilimas susilpnino caro valdžios autoritetą, paliko kovos su ja tradicijas ir, kaip jau minėjome, paspartino galinčių kovoti su carizmu jėgų atsiradimą. Po sukilimo, 1864–1865 m., prasideda naujas nacionalinio judėjimo periodas, kurio vadovais tampa nekilmingoji inteligentija. Svarbiausia – 1863 – aisiais metais Lietuvos žmonės pradėjo jaustis esantys Lietuvių Tauta! Gimė etnografinės Lietuvos valstybės idėja. Sukilimas pradėjo lietuvių tautinio išsivadavimo laikotarpį.“

Sukilimo atgarsiai Marcinkonių apylinkėse

Gardino miškuose sukilėlius telkė Liudvikas Narbutas – atsargos karininkas (vyriausias istoriko Teodoro Narbuto sūnus (g. 1832 m.). Sukilimo vadovybės paskirtas Lydos apskrities karo viršininku pradėjo formuoti sukilėlių būrį. Prie Katros upės miškuose būrėsi sukilėliai su „maskoliais“ kautis ėjo apsiginklavę perdirbtais dalgiais, šakėmis, vienas kitas – medžiokliniu šautuvu. Pradžioje susibūrė apie 300 sukilėlių.

Tikslią 1863 m. sukilimo datą nulėmė Lenkijos Karalystėje paskelbtas ėmimas į Rusijos kariuomenę, vadinamoji „branka“. Yra aptinkami tokie duomenys apie Marcinkonių apylinkes sukilimo metu: „1863 m. sukilimo dienomis Marcinkonyse ir jų apylinkėse buvo ypač neramu. M. Muravjovo įsakymu čia buvo apgyvendinti kareiviai, kurie sukūreno stotyje paruoštą išvežti vietinio dvarininko kolegijos sekretoriaus Ivano Gluskės medieną.“ Tai gana kuklios žinios, tačiau akivaizdu, kad miškinga teritorija buvo palanki slapstyti. Sukilimo metu vietos sukilėlių būrys klajojo Zubrovo, Musteikos, Marcinkonių, Saltoniškių, Rudkų, Dubičių vietovėse, slėpėsi Eišiškių giriose.

Tačiau rusų karinė vadovybė ėmėsi visų priemonių sustabdyti sukilimą, už L. Narbuto galvą buvo paskirta solidi 1000 rublių suma ir sukilėlių vadas buvo išduo-



Kryžiaus statymas prie Šventų eglė. Ričardo SINKEVIČIAUS nuotrauka 2013 m.

tas. 1863 m. gegužės 5 d. rusai puolė Narbuto sukilėlių stovyklą ties Dubičiais į pietus nuo Peleos ežero. Sukilėliai pralaimėjo, o pats rinktinės vadas Narbutas buvo mirtinai sužeistas. L. Narbutas palaidotas drauge su kitais dvyliktame mūšyje kritusiais savo kovos draugais bendrame kape Dubičiuose. Čia 1933 – aisiais pastatytas paminklas su užrašu „Už jūsų ir mūsų laisvę“. Žuvus vadui, būrys buvo išsklaidytas. Dalis sukilėlių po vado žūties prisijungė prie jo brolio Boleslovo Narbuto būrelio prie Anelkų (Hanelki) dvaro. 1863 m. gegužės 12 d. prie Katros upės rusų pulkininko Alchazovo leibgvardijos vora puolė „Gardino girių pelkėse“ naujai organizuojamą sukilėlių rinktinę, vadovaujamą nukauto Narbuto brolio Boleslovo. Su šiuo įvykiu gali būti susijęs Nežinomo sukilėlio kapas Čepkelių pelkėje (Marcinkonių ir Katros kaimų gyventojų pasakojimai apie šią vietą publikuoti „Šalcinis“ Nr. 78, p. 2 ir Nr. 83, p. 6).

Galima paminėti ir daugiau Marcinkonių apylinkių vietų, susijusių su 1863 m. sukilimu. Tai dar prieš 1863 m. sukilimą buvę reikšmingos vietos, įprasmintos ir šio sukilimo metu. Pirmiausia, tai jau minėtos „Šventos Aglės“, vietovė žemėlapiuose pažymėta dar prieš sukilimą ir paprastai siejama su visais kariniais neramumais krašte. Liaudyje gyvi ir tokie pasakojimai: „Kap pastatė čia Marcinkonysa bažnyčių pyrmų, buvo kunigas ir žmonės ajo, meldėsi, tai paskui užajo meteža, vadžino, jau tį kariuomenė kokia buvo turbūt caro. Ir tadu bažnyčion jie suskrovė, ir žmones išvarė, ir kunigų išvarė. O tį, kur Šventos aglės dabar, tai labai dzidelis buvo aglynas, aglių labai daug buvo, tai kunigas pasdarė tį salošių (iš šakų tokį, nuo lietaus). Ir dar aš acimenu, acimenu dar kap mes ajom, tai dar toj aglė stovėjo, kur dar tas buvo išskaptuotas švenciausias. Ir žmonės ajo, meldėsi ir nuog to laiko ir dabar vadžina Šventos aglės.“ (Elžbieta Tamulevičienė, g. 1918 m. Marcinkonių k.)

Dar viena vietovė – Dalgiakalnis, seniau, kaip mena vyriausieji, vadintas Dangakalniu. „Mūs labai šitų kraštų glūmino. Žmonės kavojos po miškus, kavojos maistų, visa, vienas kitam praneša, kad ataina kokia tai banga. An Dalgiakalnio su dalgėm karavo mūs vyrai, su dalgėm su tais rusais kapojos.“ (Antanina Kokienė, g. 1931 m. Marcinkonių k.)

Dalia BLAŽULIONYTĖ



Užrašas ant kryžiaus Čepkeliuose: „ČIA ILSISI GENEROLO L. NARBUTO BŪRIO NEŽINOMAS 1863 M. SUKILIMO DALYVIS, KOVOJĖS UŽ MŪSŲ IR JŪSŲ LAISVĘ“. Egidijaus ŽUKAUSKO nuotrauka 2013 m.



Spalio 27 d. Marcinkonyse, švenčiant Šv. apaštaly Simono ir Judo atlaidus, istorinėje vietoje – Šventose Eglėse (pusiaukelėje tarp Marcinkonių ir Zervynų) – pašventinti du atstatyti kryžiai.

Virginijos PUGAČIAUSKIENĖS nuotrauka 2013 m.

Nelaukiu smercies, ji ateina nelaukta

Pasakoja Marija BALTADUONYTĖ – ŠIMKONIENĖ iš Žeimių kaimo, gim. Žeimiuose 1928 m.

Mūs vyšnios visos išdžiūvo, labai aukštos buvo, kaip girios medžiai... Mirė Sadauskienė Marė, gal žinojot, šiandien laidoja Liškiavon. Nelaukiu smercies, ji ateina nelaukta, ir dar džiaugiuos, kad kitas numirė kap žmogus, o kito da, žiūrėk, neranda, ar vandeny kur nuskysta, arba lėktuvas nukrito... Tai ko ca norėt...Mano jau nugara pairus ir padai visūlaik dega, sako viena bėda – ne bėda, ale pripranti žmogus ir prie skausmo. Ca tokia Slautaitė yra, to Marcinonies kaimynė, kur prie pat Panaros, tai ji nevaikšto, tai vištas laiko namie, lovon vištos deda kiaušinius, šunukų turi, kačių – ir taip gyvena, rankas apsvyniojus celofanais, ir taip eina...O toliau ty gyvena Stočkelienė – septynioliktų gimimo, ir gyvena, ir tik vienu kart ligoninėn buvus, jos močiutė buvo šimto metų, tai su avies kailiniais vaikščiojo vasarų... Tai klausė jos, ar nenusbodo gyvent, tai ji sako – ne, nenusbodo, per vienas duris inėjau, par kitas išajau... Nu, su kuo vaiksciojom, su kadokais, ajom ir į bažnyčią, tokie kadokai kap basanoškės – mediniai padai, tokiu audiniu sukryžiuota, nu,



Prie Šimkonių kaimyno Rudžio namo stovinčios mergaitės yra seserys Marija ir Danutė Šimkonytės. Piešiniai ant namo sienų jų gali nukelti į prosenovinę dzūko sodybą, kurioje aptvertas kryžius ir darželis ir galbūt Pasaulio medis. Fotografuota prieškarėje Žeimių kaime, nuotraukos autorius – galbūt Juozas Večkys iš Gudelių kaimo.

ir šokom, tik barška dunda, oi, oi, nu, buvo, kad ir raiščiais susiraišioja.

Šita paštininkė labai faina moteriškė, Danutė Rameikienė, ji mato, kad aš ainu kap cik, tai, sako, reikia sustot, su senais žmonėm pakalbėt, o jau skambina jai Gintarėlis, vyras, ji sako – tuoj tuoj parvažiuoju, vis koku žodžiu da persimesiu, o mūs kluone kap cik kokia tai žvėris apsigyveno,



Marija Baltaduonytė (Šimkoniėnė) atpažįsta save ir seserį atnaujintoje nuotraukoje. 2011 m. Brolių ČERNIAUSKŲ nuotrauka.

aš jai porinu, nu, ir Aldutė sakė, kokia tai žvėrelė gyvena, kluonas pairis jau, prašiau, sūneli, pataisyk, o jo tokis darbas – šeštų atsikelia ir važiuoja pas žmones, gyvulių daktaras, o jam paciam dantai sukliurį, iš fermos tadu atsisakė, o pas žmones važiuoja, dar bar tai Varėnon gyvena, graudu jam buvo išvažiuot, tai susparas ėmė bučiuot. (*Mančiagirėje prieš daugelį metų Malvina Česnuliėnė mums pasakojo, kad Edvardas Miškėnis (garsaus kryždirbio Tomo Miškėnio sūnus), išvažiuodamas į ligoninę ir jausdamas, kad gali nebesugrįžti į gimtuosius namus, bučiavo pirmos slenkstį. Red.*)

...Aš jau nepaslankiu, bet pas gėlį kap kas mani prilankia, dar va, surenku ir žolukes, jau peržydėjo broliukai, užauginau ir daržų dar, va, pavėlavau nuskint agurkus, nepurškiau nieko, renkam rankom koloradus, turiu da keturias vištas ir šunį. Jei ne aš, jau nebūt šitos tėviškės, aš čia visų gyvenimų. (...) Ca aš ir Danutė, taigi trylika metų už mani jaunesnė, trys vaikai mirė mano mamos, būt penki buvį, aš jų labai mylėjau, dievuliau, kiton šeimon septyni vaikai, dešimt, o aš vienu viena, mirė mažukai, kų jūs man pasakėt, kad aš jai parodytau, nu tikrai ca nufotografuota Danutė ir aš, ji labai graži buvo mažukė, kap aniuolas, tikrai ca Baltaduonytė Marytė su Danuti. Aš nežinau, kas fotografavo, gal Večkys iš Gudelių, jie buvo trys broliai, Adolfa tai turėjo tokių kevesų paėmis iš Liškiavos... Ca išsiūta adatuki broliukai, neskaitau, kiek dienų siuvinėta, vakarais siuvinėta, po lempu, o dar nereikia niekam, staklės uždėta kluoni pašarais. Audiau daug. Žinot, buvo tep: vienas vienon lovon gulėjo, kitas sofkutėn, o aš raskladuškėn per vidurį – pilniojau abu: ir

tėvų ir motinų. Tai užtat man tėviškė brangi, nori mane sūnus pasiimt, ir dukterys, viena Alytun, kita Marijampolėn.(...) Aš baigiau mokyklą Liškiavon, šitan mūrelin, kur dar Rameikai gyvena, ca buvo ir parduotuvė, ir punktas medicinos, ir tadu, kai aš baigiau keturiasdešimtais metais, tai buvo mokykla, tai da žydukai buvo, ajo su manim mokyklon. Mes tik egzaminus laikēm Liškiavon, o mokyklon ajom Žeimiuose, pas Balčių buvo mokykla. Liškiavon tai mokytoja buvo Liorentaitė... Oi, negaliu, dievuliau, ca aš su Danuti, ca pas kaimynų Rudį prie sienos mes fotografavomės, dabar ty nieko nēr. Aptvertas

kryžius buvo kieme, ir, būdavo, ainam poteriaut po darbo, mojavos kaip būdavo, labai mūs pamaldūs tėvai buvo, kap aš augau... Dabar visi tik skubina, tik skubina, o aš kap šlapia utėlė – ir pasdarau viskų, ir nieko. Nu, nevikri, kap šlapia utėlė, jau dar jų nėra, užmiršį jau... Aš nenusdavus prašinēt, kruopų išsiverdu, ir gerai. Sako, nenusgusk pametis, nesdziauk radis, neapšukuok nieko, tai nesbijosi nieko ir gyvenisi ramus.

Užrašė **Henrikas GUDAVIČIUS**,
Algimantas ČERNIAUSKAS, 2011 m., spalio

Kodėl džiūsta pušys Čepkelių raiste?

Raistu lietuvių kalboje vadinama pelkė, kurioje auga medžiai arba krūmai. Lietuva yra miškų zonoje ir medžiai čia gali augti visur, išskyrus atviro vandens telkinius, nuolat vandeningas pelkes.

Čepkelių raistas savo vandeningumu būna skirtingas įvairiais metų laikais. Daugiausia vandens pelkėje būna pavasarį, labiausiai pelkė išdžiūsta rugpjūčio mėnesį. Kiekvienais metais vandens lygio pakilimas ir kritimas pelkėje būna kitoks – tai lemia kritulių gausa, oro temperatūros ir drėgmės kaita.

Čepkelių raisto vandenis nuolat papildoma atmosferos kritulių vandenys, dalis kurių upeliukais, klampupiais nuteka į Katros, Ūlos, Grūdų upes. Dalis vandens iš pelkės išgaruoja, taip pat jį išgarina augalai. Iš pelkės vanduo filtruojasi į apypelkio gruntus ir palaiko juose aukštesnį vandens lygį.

Dabar jau daug žinoma apie gamtoje vykstančius ciklinius procesus, pasikartojančius kas keliolika metų, kas kelis dešimtmečius, šimtmečius ir dar ilgesnius laikotarpius. Klimatui taip pat būdingi cikliški pasikartojimai. Meteorologinėse stotyse užfiksuoti XIX – XXI a. vykę cikliški klimato svyravimai, kurie atskleidė sausesnius ir drėgesnius laikotarpius. Pavyzdžiui, ryškus ir ilgai besitęsiantis metinio drėgmės indekso sumažėjimas buvo nustatytas 1963 – 1977 metais. Tuo laikotarpiu kritulių kiekis dažnai buvo mažesnis už išgaruojančio, nutekančio vandens kiekį. Kas gi vyko minėtais metais Čepkeliuose? Marcinkonių, Lynežerio, Kriokšlio, Katros, Musteikos kaimų gyventojai galėtų daug papasakoti apie tuo metu siautusius gaisrus Čepkelių raiste, nes pelkė būdavo labai apsausėjusi. Nuo tada pelkėje ėmė sparčiau augti pušys. Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais toliau vyko spartus Čepkelių raisto užaugimas medžiais. Toks greitas atvirų aukštapelkės plotų užaugimas mišku siejasi su pelkės vandens balanso kaita, visų pirma su vandens lygio žemėjimu. Pušų šaknys, nukritus

vandens lygiui pelkėje, gali kvėpuoti, geriau įsisavinti maistines medžiagas, todėl paspartėja medžių augimas ir plitimas.

Nors anksčiau buvo manoma, kad vandens balanso pokyčius Čepkelių raiste labiausiai lėmė žmogaus veikla aplinkinėse teritorijose (sausinimo darbai Dubičiuose, Grybaulioje), tačiau Čepkelių raisto ir jo prieigų sausinimo darbai tiesiogiai nepalietė, išskyrus pietrytinėje pelkės dalyje iškastą kanalą. O visgi sparti augalijos kaita (ypač pušų plitimas) nustatyta visoje Čepkelių raisto teritorijoje, kurios vandens režimo taip žymiai neturėjo pakeisti už kelių arba keliolikos kilometrų atlikti sausinimo darbai. Tada buvo iškelta hipotezė, kad greitos pelkinės augalijos kaitos pagrindinės priežastys yra periodiniai klimato svyravimai. Pastaruoju metu vis dažniau minimas ir globalus klimato keitimasis.

O kokie Čepkeliai dabar? Pastarąjį dešimtmetį tęsėsi aukšto vandens lygio periodas – pelkė paskutinį kartą sausa buvo 2002 metais. Visi, kas lankėsi Čepkeliuose vėlesniais metais, pasakys, kad lengvo pasivaikščiojimo po pelkę nebuvo – daugiau ar mažiau, bet teko paklampoti.

Aukštas vandens lygis nulėmė, kad pradėjo džiūti Čepkelių raiste šiauriniame pakraštyje augančios pušys. Ši pelkės dalis pastaraisiais metais yra nuolat užmirkusi, neturi paviršinio vandens nuotėkio. Pušys čia masiškai džiūsta, nes jų šaknys visus metus apsemtos vandens, negauna reikiamo deguonies kiekio. Pušų džiūvimas stebimas 150 ha plote (visas Čepkelių raisto plotas – 5858 ha).

Gintautas KIBIRKŠTIS
Autoriaus nuotrauka



Šiaudinių sodų paroda Juostų raštai riešinėse

Vilniaus etninės kultūros centras kartu su Lietuvos nacionaliniu muziejumi surengė pirmą respublikinę sodų parodą Lietuvoje „Sesė sodų sodina“. Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje buvo atverta gruodžio 3 d. Pagrindinė sumanytoja – dzūkė iš Mardasavo kaimo Marija Liugienė. Šioje parodoje savo surištus sodus eksponavo ir dvi Parko direkcijos darbuotojos – Virginija Pugačiauskienė iš Marcinkonių ir Laima Saviščevienė iš Merkinės. Varėnos rajonui atstovavo ir garsi sodų rišėja Saulė Lazarevičienė iš Panočių kaimo. Sodas yra viena gražiausių puošmenų tradicinėje lietuvių kultūroje, tačiau kurį laiką buvo primirštas. Šiandieniniai sodai yra nutolę nuo savo pirminės sakralinės paskirties, tačiau svarbiausia yra tai, kad senosios kultūros tradicijos, nors ir pakitusios, išlieka šiuolaikinio lietuvių etninės savimonės dalimi. Senovėje į šiaudą žiūrėta kaip į nenutrūkstamos gyvybės simbolį, nes javo šiaudas užaugina varpą ir subrandina grūdą, kurį pasėjus išauga naujas daigas. Šiaudais žmogus dengė savo namo stogą, klojo į lovą, pynė skrybėles ir vyžas, namų ūkio rykus ir puošmenis – dėžutes, rėmelius, šiaudinukus. Per didžiausias šventes namus puošė šiaudinėmis saulėmis, žvaigždėmis, snagėmis, paukšteliais, virš kūdikio lopšio kabino reketukus, per įkurtuves ar vestuves dovanojo sodus. Šiaudiniai puošmenys yra liaudies kultūros reiškinys, leidžiantis pažinti ne tik tautos kūrybingumą, bet ir pasaulėžiūrą.

Iš etnografinių muziejinių eksponatų į šiuolaikinę madą įžengę riešinės jau spėjo išpopuliarėti. Merkiniskė Vida Mioldažytė sostinės Medicinos bibliotekoje eksponuoja net 99 liaudiškais raštais išpuoštas poras. Vida net negali prisiminti, kiek jų iš viso yra numezgusi ir išdovanojusi per šešerius metus. Parodai irgi sukaupe daug, mat norėjusi išbandyti kuo daugiau juostų audėjos iš Kanados Danutės Staškevičienės jai padovanoto juostų archyvo raštų. „Prieš keletą metų iš jos mokiausi austi juostas, o kai ji man padovanojo savo raštų archyvą, pagalvojau, kad jie labai tiks ir riešinėms, – pasakojo Vida. – Tada Kanadoje prancūzams irgi nemažai riešinių numezgiau, labiausiai jie mėgo eglutės raštus.“ V. Mioldažytė prisipažino, kad riešines megzti pradėjo gavusi dovanų Irenos Filomenos Juškienės knygą „Riešinės“. Megzdama sunaudoja šimtus žvilgančių stiklo karoliukų, kuriuos prieš pradėdama megzti susiveria ant siūlo. Parodos atidaryme dalyvavusi knygos autorė pasakojo, jog kiek yra mačiusi muziejuose senų riešinių, visos buvo puoštos tokiu būdu – karoliukai įmegzti, o ne siuvinėti. Visos parodoje eksponuojamos Vidos riešinės yra juodos spalvos, nes taip, pasak autorės, geriausiai išryškėja raštas. Kai V. Mioldažytės susirinkusieji pasiteiravo, kodėl ji tiek daug mezga, šypsodamasi atsakė: „Kad mano katei būtų ramiau. Ji mėgsta sėdėti man ant kelių, tai kad negaiščiau tuščiai laiko sėdėdama, mezgu.“

Laima SAVIŠČEVIENĖ

Jūratė MARKELIŪNAITĖ



VISAIS metų laikais graži yra dzūkų šilų ir panemunių gamta. Dzūkijoje dar gyvuoja senoviniai kaimai, senieji amatai ir verslai. Dzūkijos nacionalinio parko darbuotojai Jums padės suprasti svarbiausią Dainavos krašto savybę – etnokultūra gyva gali būti tikrai tada, kai senolio poringei pritaria čia pat almantis šaltinis. Brangusis lankytojai, atvykęs į šį kraštą, gerbk ir tausok jo taurų grožį.

Išsamią informaciją apie Parką ir Čepkelių rezervatą visi svečiai gali sužinoti lankytojų centruose:

Marcinkonyse: Šilagėlių g. 11, Marcinkonys, LT - 65303, Varėnos r., tel. 8 310 44466, 8 672 46388 elektroninis paštas: info@dzukijosparkas.lt

Merkinėje: Vilniaus g. 3, Merkinė, LT - 65334, Varėnos r., tel. 8 310 57245, 8 672 46275

Elektroninis paštas: merkine@dzukijosparkas.lt

„Šalčinį“ rasite ir interneto tinklalapyje www.cepkeliai-dzukija.lt



ŠALČINIS

Adresas: Vilniaus g. 3,
Merkinė, LT - 65334, Varėnos r.
Tiražas 1500 egz.

Redkolegija: H. GUDAVIČIUS, E. DROBELIS,
A. ČERNIAUSKAS, M. LAPELĖ,
R. NORKŪNAS, D. BLAŽULIONYTĖ
Maketuotojas: V. ČERNIAUSKAS

Spausdino UAB „Albagrafija“
Pulko g. 96, LT - 62133, Alytus
Tel. 8 315 74140
El. p. alba@infoseka.lt
Laikraštis atspausdintas ant popieriaus,
pagaminto iš antrinių žaliavų.